

PRIVATAUS SUBJEKTO BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ KOSMOSO ERDVĖJE

Kristina Lapienytė, Meda Prakopaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 3-o kurso teisės fakulteto studentės
Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: kristinalapienytee@gmail.com; medapr@gmail.com

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius lekt. Artūras Pažarskis

El. paštas: arturas.pazarskis@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius prof. dr. Aurelijus Gutauskas

El. paštas: aurelijus.gutauskas@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc. dr. Indrė Isokaite-Valužė

El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius prof. dr. Jonas Žmuidzinas

El. paštas: jonas@caltech.edu

Straipsnyje analizuojami probleminiai baudžiamosios atsakomybės taikymo privatiems subjektams kosmoso erdvėje aspektai.

Pagrindiniai žodžiai: kosminė erdvė, privatus subjektas, nusikalstama veika, baudžiamoji atsakomybė.

The article analyzes certain problematic aspects of the application of criminal liability to private entities in outer space.

Keywords: *outerspace, private party, criminal offence, criminal liability.*

Įvadas

Poreikis kosmoso erdvės teisiniam reguliavimui išryškėjo tik XX a. 6 deš., Šaltojo karo laikotarpiu, kuomet buvo sukurti pirmieji palydovai, balistinės raketos. Tuo metu pagrindinis dėmesys buvo skiriamas nacionaliniam saugumui, o kosminė veikla buvo orientuota į valstybę, tad Jungtinių Tautų suformuluotos kosmoso taisyklės daugiausia reglamentuoja valstybių vykdomą veiklą ir siekia realizuoti taikų kosmoso naudojimą. Sparčiai besivystant technologijoms ir rengiant komercinius skrydžius į kosmosą, iškyła būtinybė užtikrinti, jog būtų reglamentuojamine tik valstybių, bet ir privačių subjektų santykiai.

Mokslinio darbo tyrimo objektas ir yra privačių subjektų, padariusių nusikalstamą veiką kosmoso erdvėje, teisinis reguliavimas, o darbo tikslas – atskleisti privačių subjektų reglamentavimo kosmoso teisėje svarbą.

Straipsnis originalumas pasireiškia tuo, jog iki šiol tarptautinė bendruomenė nėra susitarusi, kur yra riba tarp aviacijos ir kosmoso teisės. Taip pat, baudžiamosios atsakomybės taikymo privatiems subjektams klausimas nėra plačiai išnagrinėtas ir nėra pateikto teisinio reglamentavimo.

Darbe taikyti tekstinis, abstrakcijos, analizės, sisteminis, istorinis aiškinimo metodai. Tekstinis metodas yra skirtas paaiškinti svarbiausias kosmoso teisės sampratas, išanalizuojant žodžių reikšmę, jog būtų tinkamai atskleistas teisės šaltinių turinys. Abstrakcijos metodas skirtas susikoncentruoti ties pagrindiniais, aktualiais aspektais, atsiejant nuo neesminių dalykų. Analizės metodas pasitelkiamas atskleisti kosmoso erdvės teisinio reguliavimo problematiką, išnagrinėjant tam tikrus aspektus iš esmės, išskiriant požymius, savybes. Sisteminiu metodu siekiama kompleksiskai ir išsamiai išnagrinėti temą, taikant tiek tarptautinius, tiek nacionalinius teisės šaltinius. Istorinis metodas leidžia ištirti kosminio turizmo raidą.

Temos aktualumas pasireiškia tuo, jog iki šiol nėra aišku, kuomet reikia pradėti taikyti kosmoso teisę. Taip pat komerciniai skrydžiai į kosmosą tampa vis populiariesniu reiškiniu. Šiuo metu kosmoso teisė reguliuoja tik valstybių bei tarptautinių organizacijų teises ir pareigas, o teisinio reguliavimo privačių subjektų nėra, tad ateityje gali atsirasti teisės spraga, kurią būtina užpildyti.

Pagrindiniai straipsnio uždaviniai: 1) pateikti teisinį vertinimą, kur pasibaigia aviacijos teisė ir prasideda kosmoso teisė; 2) aprašyti dabartinį kosmoso erdvės teisinį reguliavimą, kuris gali būti svarbus nagrinėjant privataus subjekto baudžiamosios atsakomybės kosmoso erdvėje klausimą; 3) atskleisti ateityje galimus iššūkius, kurie susiję su kosmoso turizmu; 4) aptarti baudžiamąją jurisdikciją kosmoso erdvėje; 5) įvertinti nusikalstamos veikos padarymo kosmoso erdvėje problematiką; 6) pateikti įžvalgas, kaip turėtų būti pritaikyta baudžiamoji atsakomybė privačiam subjektui.

1. Riba tarp aviacijos ir kosmoso teisės

Iki šiol nėra priimto tikslaus susitarimo, kur tiksliai baigiasi aviacijos teisė ir prasideda kosmoso teisė – kaskart riba yra keičiama, atsižvelgiant į naujausius mokslinius tyrimus. Taip yra todėl, kad Žemės atmosfera vis plonėja didėjant aukščiui, tad nėra galutinės viršutinės ribos¹. Aiškiatskirtis yra būtina, atsižvelgiant į vis didesnę privačių bei suborbitinių skrydžių į kosmosą paklausą, norint, jog nekiltų teisinių iššūkių pritaikant baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamasveikas kosmoso erdvėje.

¹ MAY A., DOBRIJEVIC D. The Kármán Line: Where does space begin? Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/karman-line-where-does-space-begin>>.

Pirmasis pasaulyje žmogus, kuris domėjosi klausimu, kur gi prasideda kosmoso erdvė, buvo vengrų amerikiečių inžinierius, fizikas bei aviacijos ir kosmoso pradininkas Theodoras von Karmanas. Jis pirmasis apskaičiavo, jog kosmoso riba yra laikoma linija 100 kilometrų virš vidutinio jūros lygio, t.y. Von Karman linija. Šią liniją pripažino ir iki šiol pripažįsta daugelis valstybių, kadangi ji yra pagrįsta fizikiniais skaičiavimais, jog peržengus 100 km liniją, atmosfera tampa per plona, kad įprastas orlaivis galėtų pakilti aukščiau, nes negali išvystyti reikiamos aerodinaminės keliamosios jėgos.

Vėliau, XX a. 7 deš. pr., pirmasis pasaulyje kosmoso teisės specialistas Andrew GallagherHaley nustatė, jog tikroji kosmoso erdvės riba yra maždaug 84 km virš Žemės. Šis aukštis atitinkamezopauzę, t.y. pereinamąją atmosferos sluoksnį tarp mezosferos ir termosferos, kuri yra tolimiausia fizinė Žemės atmosferos riba².

Delimitacijos klausimas taip pat domino Kalgario universiteto mokslininkus. Jie 2007 m. sukūrė ir paleido specialią vaizdo kamerą, pavadintą „Supra-Thermal Ion Imager“, skirtą erdvei matuoti. Gautais duomenimis nustatė, kad kosmoso erdvė prasideda 118 km aukštyje. Kosmoso riba buvo nustatyta fiksuojant santykinai ramius vėjus Žemės atmosferoje ir kur kas stipresnius įkrautų dalelių srautus kosmose, kurie gali pasiekti didesnę nei 1000 km/val. greitį³.

2018 m. Harvard-Smithsonian universiteto astrofizikas McDowell paneigė tiek Theodoro von Karmano, tiek Andrew Gallagher Haley, tiek Kalgario universiteto mokslininkų apskaičiavimus ir teigė, jog nebuvo atsižvelgiama į tikruosius orbitinius duomenis. Pagal astrofiziko skaičiavimus, išanalizavus orbitoje 43 000 skriejančių palydovų, kosmosas prasideda maždaug 80 km virš Žemės, kur baigiasi Žemės atmosfera⁴.

Pagal Joną Žmuidziną, lietuvių kilmės astrofiziką, ilgą laiką dirbusį JAV Nacionalinės aeronautikos ir kosmoso administracijos (toliau – NASA) centre, svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog Žemos Žemės orbitos eksploatavimo laiką riboja pasipriešinimas, kurį objektas patiria dėl likusios atmosferos, todėl orbitos gyvavimo laikas sparčiai didėja didėjant aukščiui. Orbitos eksploatavimotrūkmė taip pat priklauso nuo daugelio kitų kintamųjų, pvz., objekto ploto, masės santykio bei saulės aktyvumo. Apytikslė taisyklė yra ta, kad objektų, kurių orbitinis aukštis viršija 300 km, gyvavimo laikas yra pakankamai ilgas, kad būtų galima manyti, jog jie pasiekė kosminę erdvę.

Nustatyti tikrąją kosmoso delimitaciją išties sudėtinga, nes nėra vieno tikslaus aukščio, virškurio palydovas galėtų stabiliai išlikti orbitoje, nes tai priklauso nuo palydovo tipo ir jo orbitos trajektorijos. Vis dėlto susitarti yra būtina, nors daugelis šalių teigia,

² BETZ E. The Kármán Line: Where does space begin? Prieiga per internetą: <<https://astronomy.com/news/2021/03/the-krmn-line-where-does-space-begin>>.

³ Patikslinta Žemės ir kosmoso riba. Prieiga per internetą: <<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/geografija/straipsnis-7139/straipsnis/Patikslinta-Zemes-ir-kosmoso-riba>>.

⁴ STARR M. A Harvard Astrophysicist Says Outer Space Is Actually Closer Than We Think. Prieiga per internetą: <<https://www.sciencealert.com/karman-line-space-boundary-closer-to-earth-80-kilometres-jonathan-c-mcdowell>>.

jog nustatyti ribą nėra reikalinga. Jų teigimu, net ir nesant apibrėžtumo, nekilo jokių teisinių ar praktinių problemų, tačiau netolimoje ateityje neišvengiamai bus susiduriama su rimtomis teisinėmis problemomis, tad tarptautinis susitarimas tarp valstybės šalių, kur prasideda kosmoso teisė, turės būti pasiektas.

2. Kosmoso erdvės teisinis reguliavimas

Kosmosas laikomas „res communis“, t.y. jis yra visų valstybių turtas ir visos šalys turi teisę ir laisvę tirti bei naudoti kosmosą- kosmoso erdvė negali būti pasisavinama⁵. Siekiant sureguliuoti santykius kosmoso erdvėje Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Jungtinių Tautų tarptautines sutartis kosminės erdvės naudojimo srityje. Taip pat santykius kosmose reglamentuoja penkios pagrindinės tarptautinės sutartys: 1) 1967 m. sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų (toliau – Kosmoso erdvės sutartis), 2) 1968 m. susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo (toliau – Gelbėjimo susitarimas), 3) 1972 m. konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą (toliau – Atsakomybės konvencija), 4) 1975 m. konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo (toliau – Registravimo konvencija), 5) 1979 m. susitarimas dėl šalių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose nustatymo (toliau – Mėnulio sutartis). Šių sutarčių nuostatos kartu su atitinkamose Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijose išdėstytais principais sudaro tarptautinės kosmoso teisės pagrindą.

Kosmoso erdvės sutartis yra tarptautinės kosmoso teisės pagrindas ir laikoma kodifikuota Kosmoso erdvės paprotine teise. Joje įtvirtinti pagrindiniai principai: visos valstybės turi teisę ir laisvę nediskriminuojamos tyrinėti ir naudoti kosmoso erdvę, o toks tyrinėjimas turi būti vykdomas visų valstybių naudai ir jų interesais; kosmoso erdvė negali būti pasisavinama nacionaliniu lygmeniu; kosmoso veikla turi būti derinama su tarptautine teise; kosmoso erdvė turi būti naudojama palaikant tarptautinę taiką ir saugumą; valstybės įsipareigoja nepaleisti į orbitą aplink Žemę įvairių ginklų, jų nedislokuoti kosmoso erdvėje. Taip pat įtvirtinta, kad valstybės atsako už savo daromą veiklą kosmose, jos turi stengtis išvengti žalos atsiradimo. Valstybė, paleidusi kosminį objektą į kosmoso erdvę, dėl atsiradusios žalos yra visiškai atsakinga⁶. Šią sutartį yra ratifikavusios 112 valstybių, tarp jų ir Lietuva, kuri sutartį patvirtino 2012 m.⁷

⁵ MAROZAS T. Kosminės erdvės sutartis. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/kosmines->

⁶ 1967 m. Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924.

⁷ MAROZAS T. Kosminės erdvės sutartis. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/kosmines->

1968 m. Londone, Maskvoje ir Vašingtone sudarytas Gelbėjimo susitarimas, kuris įtvirtina atvejus, kuomet būtina suteikti pagalbą astronautams. Šio susitarimo I str. teigiama, jog „kiekviena šalis, gavusi informaciją ar išsiaiškinusi, kad erdvėlaivio ekipažą ištiko avarija ar nelaimingas atsitikimas, ar jis buvo priverstas nenumatyti ar priverstinai nusileisti jos jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje ar atviroje jūroje arba bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos valstybės jurisdikcijai, nedelsdama: (a) informuoja paleidžiančiąją administraciją, arba, jei ji negali nustatyti paleidžiančiosios administracijos, ar nedelsdama su ja susisiekti, paskelbia apie tai viešai, naudodamasi visomis tinkamomis jai prieinamomis ryšių priemonėmis; (b) informuoja Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių, kuris turi nedelsdamas išplatinti informaciją, naudodamasis visomis tinkamomis jam prieinamomis ryšių priemonėmis“. II straipsnyje teigiama, „jei dėl avarijos, nelaimingo atsitikimo ar priverstinio ar nenumatyto nusileidimo erdvėlaivio ekipažas nusileidžia vienos iš Šalių jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje, ši nedelsdama imasi visų įmanomų priemonių, kad išgelbėtų juos ir suteiktų jiems visą būtiną pagalbą. Ji praneša paleidžiančiai administracijai, taip pat Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui apie priemones, kurių ji imasi, ir pasiektą pažangą.“ III straipsnis rašo apie tai, jog „jei gaunama informacija ar išsiaiškinama, kad erdvėlaivio ekipažas nusileido atviroje jūroje ar bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos valstybės jurisdikcijai, Šalis informuoja paleidžiančiąją administraciją ir Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių apie priemones, kurių imasi, ir apie pasiektą pažangą.“ IV straipsnyje rašoma: „jei dėl avarijos, nelaimingo atsitikimo, priverstinio ar nenumatyto nusileidimo erdvėlaivio ekipažas nusileidžia Šalies jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje ar surandamas atviroje jūroje ar bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos Šalies jurisdikcijai, jis turi būti saugiai ir neatidėliojant grąžinamas paleidžiančiosios administracijos atstovams.“ Taigi, Gelbėjimo susitarime yra įtvirtinta, kad avarijos ar nelaimingo atsitikimo atveju šalys turi imtis visų įmanomų priemonių suteikiant astronautams būtiną pagalbą.

Pasirašyta Atsakomybės konvencija svarbi tuo, jog nustatyta šalių atsakomybė dėl jų paleistų ar jos užsakymu paleistų objektų žalos atlyginimo. Pirmiausia konvencijoje yra išaiškinamos sąvokos „paleidžiančioji šalis“ bei „žala“. Sąvoka „paleidžiančioji šalis“ pagal Konvencijos I straipsnis reiškia „valstybę, kuri paleidžia kosminį objektą arba užsako jį paleisti; valstybę, iš kurios teritorijos ar įrenginių yra paleidžiamas kosminis objektas“. Tuo tarpu sąvoka „žala“ tame pačiame straipsnyje aiškinama kaip „gyvybės praradimas, kūno ar kitoks asmens sužalojimas, sveikatos sutrikdymas arba valstybių, fizinių, juridinių asmenų arba tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų nuosavybės praradimas ar jai padaryta žala.“ Konvencijos II straipsnis įtvirtina visapusišką atsakingos valstybės atsakomybę už žalą, kurią Žemės paviršiuje arba skraidančiam orlaiviui padarė valstybės kosminis objektas. Taip pat aktualūs ir kiti-IV, V, VI- straipsniai, kuriuose numatyta, kad tuo atveju, kai kosminį objektą kartu

paleidžia dvi ar daugiau valstybių, atsakomybė yra solidari už jų bendrai padarytą žalą. Visgi svarbiausi šios Konvencijos straipsniai yra VII ir VIII, kuriuose teigiama, jog Konvencijos nuostatos skirtos tik tarptautinei šalių atsakomybei už padarytą žalą, nuostatos netaikomos paleidžiančios valstybės piliečiams ir užsienio piliečiams ir tik valstybė, kurios fiziniai ar juridiniai asmenys patiria žalą, gali pateikti pretenziją dėl žalos atlyginimo⁸.

Minėtoje Registravimo konvencijoje įtvirtinti kosminių objektų registravimo reikalavimai. Konvencijoje nustatyta, kad valstybė, norinti paleisti kosminį objektą į orbitą aplink Žemę ar už jos, turi objektą įrašyti į tvarkomą atitinkamą registrą, o vėliau apie registrą turi informuoti Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių. Taip pat pagal konvencijos IV straipsnį, kiekviena registro valstybė privalo pateikti su kiekvienu jos registre įregistruotu kosminiu objektu susijusią informaciją⁹. Šią konvenciją ratifikavo 74 šalys, taip pat ir Lietuva, 2013 m. kovo 8 d.¹⁰ Registravimo konvencija išties svarbi, nes valstybė, kuri registruoja paleidžiamą kosminį objektą, atsako už tą objektą ir jo padarytą žalą pagal konvencijos nuostatas.

Svarbi ir Mėnulio sutartis, kurioje dar kartą patvirtinama ir detalizuojama daugelis Kosmoso erdvės sutarties nuostatų, taikomų ir Mėnuliui. Joje numatyta, kad dangaus kūnai turi būti naudojami tik taikiems tikslams, kad Jungtinės Tautos turėtų būti informuotos apie bet kurios tuose kūnuose įrengtos stoties vietą ir paskirtį. Be to, nurodyta, kad Mėnulis ir jo gamtos išteklių yra bendras žmonijos paveldas, dėl ko jie negali tapti privačia nuosavybe, ir turėtų būti nustatytas tarptautinis režimas, reglamentuojantis tokių išteklių naudojimą, kai toks naudojimas taps įmanomas¹¹. Ši sutartis daugumos valstybių neįpareigoja, tame tarpe ir Lietuvos, nors aštuoniolika šalių pripažįsta šią sutartį teisiškai reikšminga¹².

Taip pat svarbios ir 1958 m. įkurto Jungtinių Tautų kosminės erdvės taikaus naudojimo komiteto (UN COPUOS) deklaracijos ir rezoliucijos. Minėtas komitetas buvo įkurtas tam, jog būtų tiriama ir plėtojama kosmoso teisė. Nors šio Komiteto priimti aktai nėra teisiškai privalomi, tačiau jie yra laikomi tarptautinės teisės papročiais. Viena svarbiausių rezoliucijų buvo 1963 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos vienbalsiai priimta Rezoliucija 1962 (XVIII), kurioje buvo įtvirtintos svarbios nuos-

⁸ 1972 m. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926.

⁹ 1975 m. Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-927.

¹⁰ Jungtinių Tautų internetinis puslapis. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIV-1&chapter=24&Temp=mtdsg3&clang=_en>.

¹¹ Jungtinių Tautų internetinis puslapis. Prieiga per internetą: <<https://www.unoosa.org/oosa/en/our-work/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html>>

¹² Jungtinių Tautų internetinis puslapis. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIV-2&chapter=24&clang=_en>.

tatos: kosmoso tyrinėjimas ir naudojimas turi būti vykdomas visos žmonijos labai ir interesams, remiantis lygybės principu ir pagal tarptautinę teisę, įskaitant Jungtinių Tautų Chartiją, siekiant palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą bei skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir supratimą; valstybės prisiima tarptautinę atsakomybę už nacionalinę veiklą kosmose; valstybė, kurios registre yra į kosmosą paleistas objektas, išlaiko jurisdikciją ir kontrolę tokio objekto ir jo personalo atžvilgiu, kai jis yra kosmose; valstybės astronautus laiko žmonijos pasiuntiniais kosmose ir teikia jiems visą įmanomą pagalbą nelaimingo atsitikimo, nelaimės ar avarinio nusileidimo atveju užsienio valstybės teritorijoje arba atviroje jūroje¹³. Tais pačiais metais buvo priimta Rezoliucija 1884 (XVIII), „raginanti valstybes susilaikyti nuo branduolinių ginklų arba kitokius masinio naikinimo ginklus gabenančių objektų leidimo į orbitą aplink Žemę arba nuo tokių ginklų įrengimo dangaus kūnuose¹⁴“. Taip pat svarbi ir 1947 m. Rezoliucija 110 (II), „smerkianti propagandą, nukreiptą ar galinčią išprovokuoti ar kurstyti grėsmę taikai, taikos sulaužymą arba agresiją kosmose¹⁵.“ Šios rezoliucijos nustatė specialią apsaugą kosmoso erdvei.

3. Kosmoso turizmo raida

Pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, kas yra kosmoso turizmas. Oksfordo žodynas „kosmoso turizmą“ apibūdina kaip „kelionę į kosmosą pramoginiais tikslais¹⁶“, o bendrinės lietuvių kalbos žodynas sąvoką „kosmoso turistą“ aiškina kaip „minimalių kosmonautikos (aeronautikos) žinių ir įgūdžių turintį neprofesionalą, skrendantį į kosmosą pažintiniais, pramogos ir pan. tikslais¹⁷“. Taigi iš esmės tai skrydžiai į kosmosą organizuojami dėl pramoginių tikslų.

Iki pirmojo dirbtinio palydovo „Sputnik I“ paleidimo 1957 metais, komerciniai skrydžiai buvo tolima svajonė, apie tai buvo kuriamos ir dainos, kaip pavyzdžiui, Frank Sinatros daina „Nuskraidink mane į mėnulį“ (angl. „Fly Me To The Moon“). Vėliau svajonės tapo realybe, kai pirmą kartą buvo paleistas pirmasis į kosmosą žmogus- rusų kosmonautas Jurijus Gagarinas. Jis 1961 m. apskrido Žemę kosminiu laivu „Vostok“.

Po keturiasdešimties metų, t.y. 2001 m., į kosmosą nuskrido ir privatus asmuo Dennis Tito, kuris davė pradžią kosmoso turizmo raidai. Nuskristi į kosmosą bandy-

¹³ 1963 m. Rezoliucija 1962 (XVIII). Teisinių principų, reguliuojančių šalių veiklą kosmoso erdvėje ir kosmoso tyrinėjimą, deklaracija.

¹⁴ 1967 m. Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ PEARLMAN, R. 'Space Tourism' Added to Oxford Dictionary. Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/22599-space-tourism-oxford-dictionary.html>>.

¹⁷ Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/kosmoso%20turistas?i=b90be044-69aa-4e7d-bcf9-2f3d3a860686>>.

mų buvo ir anksčiau. Aštuntajame dešimtmetyje stambus Amerikos gamybos konglomeratas „Rockwell International“,

„Space Shuttle“ programos rangovas ir NASA ištyrė, kokie keleiviai galėtų tilpti į erdvėlaivį, tačiau jų tyrimai ir bandymai nepasiteisino. Tada NASA atvėrė skrydžius į kosmosą neprofesionalams, tačiau specialistams, kuriems buvo pavesta užbaigti konkrečius skrydžių projektus, vykdytus bendrovės, nepriklausančios NASA. Taip pat NASA kūrė programas, kad kasmet nors keli civiliai galėtų nukeliauti į kosmosą, tačiau šios programos buvo nutrauktos po to, kai 1986 metais žuvo pirmąja kosmoso turistė turėjusia tapti Christa McAuliffe erdvėlaivio katastrofoje¹⁸.

Vėliau Didžiosios Britanijos milijardierius Richardas Bransonas pakilo į kosmosą erdvėlaiviu „Virgin Galactic“. Tai tapo postūmiu plėtojant kosminį turizmą. 2018 m. JAV bendrovė pranešė, kad jos kosminio turizmo erdvėlaivis pirmą kartą pakilo į didesnę kaip 80 km aukštį, tačiau verslininkas, verslo grupių „Virgin group“ įkūrėjas Richardas Bransonas, nėra vienintelis, kuris plėtoja kosmoso turizmą.

Beje, mokslininkas Jonas Žmuidzinas teigia, kad jo žmona Vilija prieš 20 metų dirbdama Planetų draugijoje padėjo organizuoti kosminio turizmo konferenciją, kurioje dalyvavo ir pats Richardas Bransonas. Nemažai konferencijoje dalyvavusių žmonių mokėjo nemažus įnašus, kad galėtų kada nors ateityje nusikristi į kosmosą ir kai kurie vis dar laukia. Šioje situacijoje būtų galima išvelgti įvairių teisinių problemų, kurios gali kilti, pavyzdžiui, kai įmonė gauna pinigus, bet savo pažadų neįvykdo. Taip pat J. Žmuidzinas įvardija tokias galimas problemas, kaip raketų sprogimai ar gedimai, kurie būtų pražūtingi keleiviams jau raketos paleidimo metu, taip pat kai turistai, pasiekę kosmosą susidurtų su kitu kosminiu objektu. Mokslininko nuomone, kosmosas yra labai priešiška aplinka žmonėms, todėl Jonas Žmuidzinas nėra nusiteikęs entuziastingai dėl kosmoso turizmo ateities.

Ateityje asmenys, norintys nukeliauti į kosmosą, galės rinktis iš trijų skirtingų kosminių kelionių rūšių, kaip suborbitinis kosminis turizmas, orbitinis kosminis turizmas ar mėnulio kosminis turizmas. Suborbitiniai kosmoso turistai erdvėlaiviu skris nedideliu greičiu, bus pasiektas maždaug 100 km aukštis ir kosmose praleis tik kelias minutes, tačiau taip pat išgyvens nesvarumo akimirkas. Šiuo metu, suborbitinio kosminio turizmo rinkoje konkuruoja dvi įmonės – minėtoji

„Virgin Galactic“ ir privati kosmoso įmonė „Blue Origin“, finansuojama „Amazon“ įkūrėjo Jeff Bezos. Visose suborbitinio kosminio turizmo įmonėse kainos svyruoja maždaug nuo 50 000 iki 450 000 dolerių vienam žmogui. Orbitinių skrydžių metu turistai pakils į daugiau nei 400 km aukštį ir kosmoso erdvėje praleis kelias dienas ar net ilgiau nei savaitę. Elono Musko įmonė „SpaceX“ yra šių skrydžių lyderė. Tokių skrydžių kainos yra daug didesnės nei suborbitinių skrydžių-vienam žmogui

¹⁸ WALDEK, S. The Past, Present and Future of Space Tourism. Prieiga per internetą: <<https://www.afar.com/magazine/space-tourism-the-past-present-and-future>>.

gali tekti susimokėti ir dešimtis milijonų dolerių. Mėnulio kosminio turizmo tikslas yra pasiekti mėnulį tam tinkamu erdvėlaiviu¹⁹. Jau minėtoji įmonė „SpaceX“ pasiūlė kelionę aplink Mėnulį pagal „DearMoon“ projektą, kurį sugalvojo ir finansavo japonų milijardierius Yusaku Maezawa. Ši kelionė turėtų įvykti artimiausiu metu, t.y. 2025 bei 2027 metais²⁰. Mėnulio kosminiam turizmui bus naudojamas erdvėlaivis „SpaceX Starship“, kad būtų pasiekta viena apskritimo trajektorija aplink mėnulį. Planuojama, kad misija truks apie 6 dienas.

Tobulėjant komerciniams kosminiams skrydžiams, kuriasi privatūs komerciniai kosmodromai. Pagal bendrinės lietuvių kalbos žodyną „kosmodromas“ yra įrenginys, skirtas pakilti kosminiams laivams²¹. Toks komercinis kosmodromas pirmą kartą buvo pastatytas Naujojoje Meksikoje ir vadinasi „Spaceport America“, kuris sukurta ir pastatytas specialiai komerciniams vartotojams. Kosmodromai yra išdėstyti visame pasaulyje. Remiantis Strateginių ir tarptautinių studijų centro 2021 m. pradžioje surinktais duomenimis, 28 kosmodromai buvo naudojami palydovams paleisti į orbitą, iš kurių 22 vis dar veikia²².

Taip pat kuriasi ir pirmieji kosminiai viešbučiai. 2019 m. įmonė „Gateway Foundation“ išleido „Voyager“ stoties, pirmojo kosminio viešbučio projektus. Šį projektą perėmė kosmoso statybų bendrovė „Orbital Assembly Corporation“ ir šiuo metu siekia paleisti dvi kosmines stotis su turistų apgyvendinimu. Planuojama, kad „Voyager“ stotis bus atidaryta 2027 metais ir joje tilps 400 turistų. Tuo tarpu antra stotis bus atidaryta gerokai anksčiau, o joje tilps maždaug 28 turistai. Yra tikimasi, kad „Orbital Assembly“ ir kosminius skrydžius organizuojančios kompanijos susitars dėl bendradarbiavimo²³.

Dėl dabartinių kosmoso pramonės tendencijų, įskaitant ir didėjančių visuomenės susidomėjimą ir investicijas į kosmoso veiklą visame pasaulyje, privačių investicijų į kosmosą lygį ir augančias kosmoso pramonės pajamas, prognozuojama, kad iki 2040 metų kosmoso pramonė taps trilijono dolerių vertės pramone. 2021 metais buvo įvykdyta trylika komercinių skrydžių į kosmosą, o pasaulinė kosminio turizmo rinka buvo įvertinta 598 milijonais²⁴.

¹⁹ RESEARCHFDI. We have liftoff: space tourism and the space economy. Prieiga per internetą: <<https://researchfdi.com/resources/articles/space-tourism-and-the-space-economy/>>.

²⁰ THE MOON: Returning humans to lunar missions. Prieiga per internetą: <<https://www.spacex.com/human-spaceflight/moon/>>.

²¹ Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/kosmoso%20turistas?i=b90be044-69aa-4e7d-bcf9-2f3d3a860686>>.

²² SMITH, M. What are spaceports? Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/what-are-spaceports>>.

²³ RESEARCHFDI. We have liftoff: space tourism and the space economy. Prieiga per internetą: <<https://researchfdi.com/resources/articles/space-tourism-and-the-space-economy/>>.

²⁴ Ibid.

4. Jurisdikcijos nustatymas kosmoso erdvėje

Kosmoso turizmas plėtojasi sparčiai, tad ateityje greitai išaugs ir privačių subjektų atliktų nusikalstamų veikų skaičius kosmoso erdvėje. Šiuo metu, kai valstybė padaro nusikalstamą veiką, jurisdikcija aiški, tačiau svarbu atskirti, kokios valstybės teisė turėtų būti taikoma, kai nusikalstamą veiką padaro privatus subjektas.

„Baudžiamosios jurisdikcijos“ terminas reiškia valstybės baudžiamojo įstatymo galiojimo ir valstybės valdžios įgyvendinimo baudžiamojoje justicijoje ribas. Kitaip tariant, tai teisė ir įgaliojimai vykdyti teisingumą. Lietuvos Respublikos baudžiamąją jurisdikciją lemia Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau – BK) įtvirtinti principai: teritorinis (BK 4 str.), aktyviosios pilietybės (BK 5 str.), valstybės interesų apsaugos (BK 6 str.) ir universalusis (BK 7 str.).

Įvairių šalių piliečiai skirtingai įsivaizduoja, kaip galėtų atrodyti baudžiamosios atsakomybės realizavimas kosmoso erdvėje. Vienų teigimu, nusikalstamoms veikoms turėtų būti taikomos tos pačios taisyklės, kaip ir nusikalstamoms veikoms, įvykdymoms tarptautinėje oro erdvėje ir tarptautiniuose vandenyse, kuomet taikomas teritorinis principas. Taikant šį principą atsižvelgiama į laivų ar orlaivių valstybės vėliavas ar kitus skiriamuosius ženklus. Tai reiškia, jog taikoma tos valstybės baudžiamoji jurisdikcija, kurios valstybės vėliava yra pažymėtas laivas ar orlaivis. Dažniausiai naudojamas yra teritorinis principas, nes jis gali būti taikomas, kai nusikalstama veika iš dalies arba visiškai įvykdoma valstybės teritorijoje. Asmuo gali būti nuteistas už nusikalstamą veiką net ir tuo atveju, jei tokia pati veika nėra kriminalizuota asmens gimtojoje valstybėje²⁵. Šio principo taikymas kosmose būtų problematiškas, kadangi atstumai nuo Žemės iki kosmoso kūnų yra dideli ir nė viena valstybė neturi pirmumo prieš kitą valstybę tirti ir patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn pagal teritorinį artumą²⁶. Kitų teigimu, turėtų būti taikomas universalusis principas, kuris yra vienas iš veiksmingiausių principų kovojant su nusikalstamumu. Šis principas yra taikomas asmeniui, nepriklausomai nuo pilietybės ir gyvenamosios vietos dėl nusikalstamų veikų, kurios yra padarytos už jį taikančios valstybės teritorijos ribų. Asmuo yra baudžiamas jo faktinio buvimo valstybėje tik tuo atveju, kai jis negali būti išduotas arba perduotas nusikaltimo padarymo vietos valstybei arba tarptautiniam teismui²⁷. Aptariamas principas gali pasirodyti visiškai tinkamas taikymui kosmoso erdvėje, ta-

²⁵ BLOUNT, P.J. Jurisdiction in Outer Space: Challenges of Private Individuals in Space. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/228227432_Jurisdiction_in_Outer_Space_Challenges_of_Private_Individuals_in_Space>.

²⁶ WHITE, R. Plugging the Leaks in Outer Space Criminal Jurisdiction: Advocacy for the Creation of a Universal Outer Space Criminal Statute. Prieiga per internetą: <<https://scholarlycommons.law.emory.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1258&context=eilr>>.

²⁷ NEVERA, A., Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Prieiga per internetą: <Microsoft Word - neveros_monografija_v.doc (mruni.eu)>.

čiau tarptautinė teisė išskiria 27 nusikaltimų kategorijas, kurioms gali būti taikomas minėtasis principas. Pavyzdžiui, kaip nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai, taip pat nusikaltimai visuomenės saugumui ir pan. Visgi šis principas nėra tinkamas kitoms dažniau padaromoms nusikalstamoms veikoms, kaip seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, nusikaltimams žmogaus gyvybei, sveikatai. Dar kitų nuomone, asmuo prieš išskrendant į kosmosą, turėtų pasirašyti sutartį, kurioje būtų nurodyta, kurios šalies įstatymai nusikalstamos veikos atveju būtų taikomi.

Šiuo metu Kosminės erdvės sutarties VIII straipsnyje yra nustatyta, kad „valstybė, Sutarties Šalis, kurios registre yra į kosmosą paleistas objektas, išlaiko jurisdikciją ir kontroliuoja tokį objektą ir bet kokį jo personalą, kol jis yra kosmose arba ant kosmoso dangaus kūno“. Taigi yra susitarta, kad kiekviena valstybė turi savo jurisdikciją savo registruotam objektui, paleistam į kosmosą, bei personalui. Kosmoso teisėje kosminio objekto registravimas turi tokias pačias teises pasekmes kaip ir laivo ar orlaivio registravimas. Valstybė, įregistravusi kosmoso objektą, įgyja teisę naudotis savo suverenitetu registruoto objekto atžvilgiu. Trumpai tariant, kiekvienam palydovui, kapsulei ar bet kuriam kitam erdvėlaivui, kurį užregistravo valstybė, bus taikomi tos valstybės įstatymai.

Tarptautinei kosminei stočiai buvo pasirinkta kitokia jurisdikcijos taisyklė. 1998 m. pasirašytame Tarptautinės kosminės stoties tarpvyriausybiniame susitarime 22 straipsnyje nukrypstama nuo pirmiau minėtų tarptautinės sutarties sąlygų ir, priešingai, pripažįsta jurisdikciją pažeidėjo pilietybės valstybei:

1. „Kanada, Europos valstybės partnerės, Japonija, Rusija ir Jungtinės Valstijos gali vykdyti baudžiamąją jurisdikciją bet kuriame skrydžio elemente esančio personalo, kuris yra jų piliečiai, atžvilgiu“;
2. „Atveju, susijusiu su nusižengimu orbitoje, kuris: a) turi įtakos kitos valstybės partnerės piliečio gyvybei arba saugumui arba b) įvyksta kitos valstybės partnerės skrydžio elemente arba ant jo, arba padaro žalą kitos valstybės skrydžio elementui, valstybė partnerė, kurios pilietis yra įtariamasis, gavusi bet kurios paveiktos valstybės prašymą, turi konsultuotis su ta valstybe dėl to, kuri šalis turėtų pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Po tokių konsultacijų paveikta valstybė partnerė gali vykdyti baudžiamąją jurisdikciją įtariamo nusikaltėlio atžvilgiu, jei per 90 dienų nuo tokių konsultacijų pradžios arba per kitą laikotarpį, dėl kurio galima susitarti, valstybė partnerė, kurio pilietis yra įtariamasis: 1) sutinka su tokiu baudžiamosios jurisdikcijos vykdymu arba 2) nesuteikia garantijų, kad perduos bylą savo institucijoms persekiojimo tikslais“;
3. „Jei valstybė partnerė, kuri atlieka ekstradiciją su sąlyga, kad yra sudaryta ši sutartis, gauna ekstradicijos prašymą iš kitos valstybės partnerės, su kuria ji nėra sudariusi ekstradicijos sutarties, ji gali savo nuožiūra laikyti šį Susitarimą teisiniu ekstradicijos pagrindu dėl įtariamo nusižengimo orbitoje. Ekstradicijai

taikomos valstybės, į kurią kreipiamasi, teisės procedūrinės nuostatos ir kitos teisės sąlygos“;

4. „Kiekviena valstybė partnerė, atsižvelgdama į savo nacionalinius įstatymus ir kitus teisės aktus, suteikia kitoms partnerėms pagalbą, susijusią su įtariamą netinkamu elgesiu orbitoje“;
5. „Šiuo straipsniu nesiekama apriboti tvarkos palaikymo ir įgulos veiklos vykdymo kosminėje stotyje ar joje įgaliojimų ir procedūrų, kurios nustatomos Elgesio kodekse pagal II straipsnį, o Elgesio kodeksu nesiekama apriboti šio straipsnio taikymo.“

Taigi, pirmame straipsnyje taikomas aktyviosios pilietybės principas. Antrame straipsnyje taikomas pasyvios pilietybės principas, kuris reiškia, jog jei nusikalstama veika yra padaroma prieš atitinkamos valstybės pilietį, ir jei nusikaltimo padarymo vietos bei kaltininko pilietybės valstybės nevykdo savo jurisdikcijos, tai nukentėjusiojo pilietybės valstybė turi galimybę taikyti baudžiamąją jurisdikciją padarytiems nusikaltimams su tam tikrais apribojimais. Tačiau svarbu prisiminti, jog minėtos nuostatos galioja tik susitarimą pasirašiusių valstybių partnerių piliečiams.

Trečiųjų valstybių piliečiams taikomos bendrosios jurisdikcijos taisyklės, numatytos Kosminės erdvės sutarties VIII straipsnyje.

Plėtojantis kosmoso turizmui, veiks privačios kosminės stotys, kurios bus tam tikros valstybės užregistruotos kaip kosmoso objektai, kuriems reikės registravusios valstybės priežiūros. Tokios privačios orbitinės stotys bus naudojamos kaip kosminiai viešbučiai turtingiems asmenims, kurie tokioje stotyje pasiliktų trumpą laiką. Tokiu atveju turėtų būti vadovaujamosi Kosminės erdvės sutarties VIII straipsniu, o ne vadovaujamosi aktyviaja ar pasyviaja pilietybe. Tarpvyriausybinius susitarimus buvo pasirašytas dėl politinės pusiausvyros, tad tikėtina, jog specialus jurisdikcijos režimas nebus aktualus privačioms kosminėms stotims, naudojamoms pramoginiams tikslais.

5. Nusikalstama veika kosmoso erdvėje

Kaip atrodytų nusikalstama veika kosmoso erdvėje sunku numatyti. Žinoma, nusikalstamų veikų padarymas skirtųsi nuo Žemėje padarytų nusikalstamų veikų dėl skirtingos atmosferos.

Viena iš nusikalstamų veikų – nužudymas. Nepaisant to, jog kosmose nėra deguonies, šią nusikalstamą veiką kosmose būtų galima įvykdyti, kadangi įmanoma iššauti kulką dėl parako sudėtyje esančio oksidatoriaus, kuris sukelia sprogingą. Kosmose kulka nepatirtų oro pasipriešinimo ir skrietų greičiau, nes vamzdyje nebūtų oro. Pagal Dr. Šarūną Mikolaitį, Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto vyresnįjį mokslo darbuotoją, jeigu asmuo būtų astronautų kosminėje stotyje, kuri skrieja daugiau nei 400 km virš Žemės, ir būtų prisitvirtinęs prie stoties, įmanoma paleisti kulką taip, kad

ji apsuktų planetą ir po pilno apsisukimo atsirastų ten pat, iš kur iškeliavo – ji galėtų nušauti iššovusį asmenį iš nugaros. Vis dėlto astronautų kosminė stotis yra pernelyg arti Žemės, todėl kulka greičiausiai nukristų ant Žemės dėl pernelyg didelio gravitacinio poveikio. Jeigu asmuo iššautų kulką, būdamas kur kas toliau nuo Žemės, trečiasis Niutono veiksmo ir atoveikio dėsnis teigia, kad jei vienas kūnas kokio nors dydžio jėga paveikia kitą kūną, tai tas kitas kūnas pirmąjį taip pat paveikia tokio pat dydžio priešingos krypties jėga. Taigi, kulką veikianti jėga ginklui sukelia lygią ir priešingą jėgą. Kadangi asmens kūno inercinė masė yra daug didesnė negu kulkos, vadinasi asmeniui suteiktas greitis bus mažesnis negu kulkos. Tikėtina, jog iššovęs asmuo pradėtų suktytis aplink savo masės centrą dėl atotrūkio, kuri būtų sukonzentruota ties ranka, o iššauta kulka skrietų amžinai, nes Visata plečiasi greičiau nei kulka galėtų pasiekti bent kiek masyvesnį kūną.

Mirtis kosmose atrodytų kiek kitaip nei Žemėje. Pavyzdžiui, į asmenį, kuris būtų atvirame kosmose, galėtų pataikyti mikrometeoritas. Toks astronautas turėtų tik apie 15 sekundžių, kol prarastų sąmonę. Prieš sustingdamas jis greičiausiai mirtų nuo uždusimo arba dekompresijos. 10 sekundžių veikiant kosmoso vakuumui, jo odoje ir kraujyje esantis vanduo išgaruotų, o kūnas išsiplėstų į išorę. Plaučiai suirtų ir po 30 sekundžių žmogus būtų paralyžiuotas, jei iki to laiko dar nebūtų miręs. Kūną būtų galima užšaldyti kosmoso temperatūroje, kad sumažėtų svoris ir jį būtų lengviau transportuoti į Žemę.

Kita nusikalstama veika – fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas. Kadangi kosmose yra beveik grynas anglies dioksidas, žmogus ilgai neišgyventų, o jeigu būtų nežymiai sutrikdyta jo sveikata, neilgai trukus netektų gyvybės, jei žmogaus sužalojimas pasireikštų nors minimaliu kraujavimu. Taip būtų todėl, kad kosmose sumažėja cirkuliuojančio kraujo tiekimas visame kūne, taip pat dėl gravitacijos labiau trykšta kraujas ir jo netenkama daugiau. Svarbu paminėti, jog ilgą laiką prabuvus kosmoso erdvėje dėl gravitacijos silpnėja žmogaus raumenys ir kaulai, tad yra daug paprasčiau padaryti nesunkų ar sunkų sveikatos sutrikdymą. Taip pat pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąją jurisdikciją, vien fizinio sąlyčio nepakanka, būtina įsitikinti, kad asmuo pajuto fizinį skausmą. Turi būti atsižvelgiama į tai, kokio stiprumo skausmas sukeliamas žmogui analogiškais veiksmais, taip pat pojūtis turi būti taip išreikštas, kad aplinkiniai suprastų nukentėjusiojo skausmą. Vienas iš išraiškos būdų gali būti rėkimas, tačiau kosmose tai atrodytų kitaip. Žemėje garsas sklinda, kai mechaninės bangos, yra perduodamos per kietą, skystą ar dujinę terpę. Stygos vibracija stumia aplink stygą esančias oro molekules. Tos oro molekulės savo ruožtu stumia kitas oro molekules, kurios stumia dar kitas taip sukurdamos ore slėgio svyravimus- garso bangą²⁸. Kosmoso erdvė yra vakuumas, todėl nėra terpės, kuria galėtų

²⁸ SONIAK, M. In Space, can anyone hear you scream? Prieiga per internetą: <<https://www.mental-floss.com/article/24107/space-can-anyone-hear-you-scream/>>.

sklisti garsas. Erdvė yra užpildyta kitokia materijos būseną, sudaryta iš laisvai tekančių įkrautų dalelių, jos gali generuoti ir būti veikiamos elektrinių ir magnetinių laukų, o tai gali sukelti papildomų savybių garsams kosmoso erdvėje²⁹. Kosmose girdimas garsas nesklinda, o bet kokios garso bangos yra per žemos, kad girdėtusi. Vien tai, kad garsas gali egzistuoti, nereiškia, kad jis bus girdimas ausimis. Dėl šios priežasties, fizinį skausmą išreikšti sunku, nes tai turbūt pats ryškiausias skausmo išreikšimo būdas, todėl būtų sunku įrodyti, kad asmuo pajuto skausmą, arba skausmo išreikšimas turėtų būti tikrinamas kitaip.

Dar viena nusikalstamų veikų kategorija – nusikaltimai seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. BK 149 straipsnyje yra įtvirtinta nusikalstama veika – išžagininimas. Pirmoje dalyje yra reglamentuota, kad nusikalstama veika padaroma „lytiškai santykiuojant su žmogumi prieš šio valią panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę priešintis, ar pasinaudojant bejėgiška nukentėjusio asmens būkle.“ Kosmoso erdvėje ši nusikalstama veika atrodytų kitaip nei Žemėje. Žmogaus seksualinis aktyvumas kosminės erdvės nesvarume kelia sunkumų dėl trečiojo Niutono dėsnio, t.y., kai vienas kūnas daro jėgą kitam, pastarasis daro vienodą jėgą pirmajam, bet priešinga kryptimi³⁰. Kosmoso erdvėje, kitaip nei Žemėje, yra daugybė fiziologinių pokyčių: gravitacija, spinduliuotė, vibracija, izoliacija, cirkadiniai ritmai, kurie gali turėti įtakos lytiniam aktyvumui. Dėl šių pokyčių yra sukurtos dviejų rūšių specialios aprangos: viena skirta buvimui erdvėlaivyje, kita buvimui atvirame kosmose³¹. Atvirame kosmose astronautai turi vilkėti skafandrus, t.y. individualią sandarią kosmonauto aprangą, pritaikytą žmogaus gyvybei palaikyti³². Žinoma, padaryti minėtą nusikalstamą veiką būnant atvirame kosmose, nebūtų įmanoma, nes priešingu atveju, jei būtų pažeistas specialus kostiumas, žmogus netektų sąmonės ir galėtų žūti jau po 15 sekundžių. Būnant erdvėlaivyje, išžagininimas yra įmanomas, nes specialūs drabužiai yra būtini tik kylant ar leidžiantis, tačiau dėl minėtų fiziologinių pokyčių šią nusikalstamą veiką padaryti kosmoso erdvėje būtų kur kas sudėtingiau nei Žemėje. Kita nusikalstama veika, numatyta BK 152 str., yra seksualinis priekabiavimas. Pagal šio straipsnio 1 dalį, už šią veiką atsako „tas, kas siekdamas seksualinio bendravimo ar pasitenkinimo vulgariais ar panašiais veiksmais, pasiūlymais ar užuominomis priekabiavo prie pagal tarnybą ar kitaip priklausomo

²⁹ ARCHER, M. In space no-one can hear you scream... or can they? Prieiga per internetą: <<https://www.entandaudiologynews.com/features/audiology-features/post/in-space-no-one-can-hear-you-scream-or-can-they>>.

³⁰ THE EDITORS OF ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. Newton's law of motion. Prieiga per internetą: <<https://www.britannica.com/science/Newtons-laws-of-motion>>.

³¹ MAHONEY, E. Spacewalk Spacesuit Basics. Prieiga per internetą: <<https://www.nasa.gov/feature/spacewalk-spacesuit-basics>>.

³² Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga per internetą: <<https://www.zodziai.lt/reiksme&word=Skafandras&wid=18184>>.

asmens.“ Apie tokią nusikalstamą veiką kosmoso erdvėje jau buvo užsiminta 2021 metais, gavus pranešimus iš „Blue Origin“ darbuotojų grupės. Ji teigė, kad vyrauja žeminantis ir netinkamas elgesys su moterimis, ypačiai iš įmonės vyresniųjų vadovų. Šie kaltinimai buvo pareikšti praėjus vos porai mėnesių po to, kai bendrovė pradėjo savo pirmąją įgulos misiją, t.y. suborbitinį skrydį. „SpaceX“ darbuotojų grupė taip pat pareiškė įtarimus dėl seksualinio priekabiavimo. Jis pasireiškė tokiais veiksmais kaip, pavyzdžiui, nederami prisilietimai be sutikimo. Svarbu paminėti, kad „SpaceX“ žmogiškųjų išteklių skyrius buvo informuotas apie įtarimus dėl priekabiavimo, tačiau nebuvo imtasi jokių veiksmų. NASA administratorius Bill Nelson po tokių įvykių teigė, kad NASA politika dėl seksualinio priekabiavimo yra aiškiai netoleruotina ir įmonės turėtų į kaltinimus reaguoti greitai bei imtis rimtų veiksmų. Taip pat akcentavo išorinės pagalbos svarbą, tiriant seksualinio priekabiavimo atvejus, nes dažnai vidiniai žmogiškųjų išteklių pareigūnai ar vadovai gali būti nešališki³³. Taigi, nors kosmoso turizmas yra dar tik besivystantis reiškiny, nusikalstamos veikos žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui jau yra daromos.

Taip pat kosmoso erdvėje yra galimi nusikaltimai visuomenės saugumui. Manoma, kad yra trys pagrindiniai kosminio teroro aktų tipai: pirmasis – antžeminių erdvėlaiviu ir jų įgulų puolimas, antrasis – radijo ryšio tarp palydovų ir Žemės trukdymas ar užgrobimas, bei trečiasis – tiesioginė erdvėlaivio ataka kosmoso erdvėje. Antrojo teroro akto užuomazgą matyti 2002 m. ir 2004 m., kuomet „Falun Gong“, religinio judėjimo Kinijoje grupė, ir 2007 m., kuomet Šri Lankos kovotojų grupuotė, įsilaužė į radijo ryšio palydovus. Tai joms leido pasiekti ir valdyti palydovus kosmoso erdvėje. Trečiasis tipas taip pat yra įmanomas. Tai įrodo 2019 m. Indijos įgyvendinta misija, pavadinimu „Mission Shakti“, kuomet buvo išbandytas priešpalydovinis ginklas, t.y., raketa, kuri smogė ir neutralizavo greitai judantį palydovą³⁴. Pažymėtina, kad tobulėjant technologijoms, atsiranda antžeminių lazerinių ginklų, galinčių paveikti palydovines stotis, o atsivėlgiant į jų prieinamumą³⁵, teroro aktų kosmoso erdvėje gali išaugti.

Taip pat įdomu, kaip kosmose atrodytų eismo saugumo taisyklių pažeidimas. 2022 m. rugsėjo mėn. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas (toliau – komitetas) pateikė nuomonę dėl Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (toliau – nuomonė), kuriuo bus nustatoma 2023–2027 m. Sąjungos saugaus junglumo programa spartėjant viešosioms ir privačiosioms investicijoms, kuomet

³³ GOHD, C. The space industry has a big, ugly sexual harassment problem. Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/space-industry-sexual-harassment-problem>>.

³⁴ GREENBAUM, D. Who is going to stop space terrorists? Prieiga per internetą: <<https://www.calcalistech.com/ctech/articles/0,7340,L-3926737,00.html>>.

³⁵ LELE, A. Space Terrorism: Is it a Possibility? Prieiga per internetą: <http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=981>.

kosmosas tampa svarbiu geostrateginiu iššūkiu³⁶. Nuomonėje rašoma, jog „nėra jokių išsamių įgaliojimų ar privalomų įstatymų, taikomų žemoms ir geostacionarioms orbitoms, taip pat nėra jokio reguliavimo ar sistemos, skirtos valdyti kosmoso eismą“ bei „iki šiol kosmoso eismo valdymas buvo grindžiamas tik savanoriška ir neprivaloma gerąja patirtimi.“ Anot komiteto, reikia skubiai priimti tinkamus strateginio pobūdžio teisės aktus dėl kosmoso veiklos ir palydovų eismo, kad būtų užtikrintas ilgalaikis kosmoso tvarumas, taip pat pasitelkti dirbtinį intelektą, kad būtų išvengta susidūrimų pavojaus. Nuomonės 2.6 punkte rašoma, jog „Europos Komisija taip pat yra pradėjusi projektą „Spaceways“, kurio tikslas – apibrėžti kosmoso eismo valdymo sistemą, kad būtų parengtas eismo kodeksas ir sąlygos, kuriomis galėtų būti išduodamos licencijos ir skrydžių leidimai.“ Vis dėlto veikiausiai bus taikomi panašūs reikalavimai kaip ir orlaivių įgulos nariams. Pvz., Lietuvos Respublikos Aviacijos įstatymo 39 str. 1 d. 1 p. numatyta, jog agentūra uždraudžia orlaivius išskristi iš Lietuvos Respublikos oro uosto, aerodromo ar lauko aikštelės, jei kyla pagrįstų abejonių dėl orlaivio skrydžio įgulos nario galimybių tinkamai eiti savo pareigas dėl piktnaudžiavimo alkoholiu, narkotinėmis, toksinėmis, psichotropinėmis arba kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis, 36 str. draudžia vežti pavojingus krovinius, kaip masinio naikinimo ginklus, 37 str. numato tam tikrus greičio ribojimus ir pan. Tikėtina, jog šių reikalavimų pažeidimai taip pat galės būti vertinami kaip nusikalstamos veikos, jei atitinkamos nusikalstamos veikos sudėtį.

Pažymėtina, jog pirmoji nusikalstama veika kosmoso erdvėje jau buvo padaryta 2019 m. Nusikalstamą veiką padarė amerikiečių astronautė Anne McClain, kuri dalyvaudama šešių mėnesių misijoje ir būdama kosmose, naudodamasi su NASA susijusiu kompiuteriu neteisėtai prisijungė prie savo buvusios situoktinės banko sąskaitos iš Tarptautinės kosminės stoties. Tarptautinė kosminė stotis yra valdoma pagal minėtą Tarpvyriausybinį susitarimą dėl kosminių stočių bendradarbiavimo. Šioje sutartyje labai aiškiai teigiama, kad kiekviena šalis turi baudžiamąją jurisdikciją savo personalui kosmose, jei jie neturi įtakos kitam asmeniui iš kitos šalies. Šioje konkrečioje situacijoje tiek McClain, tiek Worden yra JAV pilietės, todėl buvo aišku, jog turi būti taikomi Amerikos įstatymai³⁷. Po šios nusikalstamos veikos, 2022 m. Kanados vyriausybė į Kanados baudžiamąjį kodeksą (angl. Criminal Code of Canada) įtraukė straipsnį, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus padarytus Mėnulyje. Pagal šio kodekso 2.3 straipsnį, atsakomybė yra taikoma Kanados įgulos nariams,

³⁶ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo nustatoma 2023–2027 m. Sąjungos saugaus junglumo programa. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022A-E1215&from=EN>>.

³⁷ NASA investigates first alleged space crime after astronaut accesses partner's bank account from ISS. Prieiga per internetą: <<https://www.abc.net.au/news/2019-08-25/nasa-investigating-potentially-first-alleged-space-crime/11445970>>.

kurie padaro nusikaltimą kosmose. Baudžiamajame kodekse nustatyta, kad nepaisant to, kas nurodyta šiame ar kitame įstatyme, Kanados įgulos narys, kuris skrydžio į kosmosą metu įvykdo veikimą arba neveikimą už Kanados ribų, kuris, jei būtų įvykdytas Kanadoje, būtų laikomas nusikaltimu, už kurį būtų galima jį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, laikomas įvykdžiusiu tą veikimą ar neveikimą Kanadoje, jei toks veikimas ar neveikimas buvo padarytas a) ant kosminės stoties skrydžio elemento arba jo atžvilgiu arba b) bet kokiose transporto priemonėse į kosminę stotį arba iš jos. Paprasčiau tariant, jei nusikaltimas yra padaromas bet kurioje vietoje tarp Žemės ir Mėnulio, kaltinimas bus pateiktas pagal Kanados įstatymus. Taigi, ši padaryta nusikalstama veika parodė, kokių problemų gali kilti ateityje ir įrodė tai, kad dabartinė kosmoso teisė nėra tinkama ir pajėgi spręsti problemas, susijusias su nusikalstamos veikos padarymu kosmoso erdvėje.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad pagal nuomonės 3.18 punktą, jau šiuo metu Jungtinių Valstijų Gynybos departamentas naudoja pažangiausią sistemą. Jo kosmoso stebėjimo tinklas (SSN), kuriame veikia antžeminiai ir kosminiai radarai, suteikia JAV unikalią aptikimo ir identifikavimo galimybę, kurią jos kartu su savo sąjungininkais ir partneriais taip pat naudoja kaip poveikio priemonę. Kitos valstybės, pavyzdžiui, Rusija, Kinija, Japonija, Indija ir kai kurios Europos šalys (Prancūzija, Vokietija) taip pat yra parengusios kosmoso stebėjimo programas. Taigi, užfiksuoti nusikalstamos veikos padarymą tam tikroms valstybėms jau dabar nėra sudėtinga. Tikėtina, jog tokių valstybių skaičius išaugs ir jas atskleisti bus kur kas lengviau.

Taigi, kosmose įvykdyti nusikaltimai greičiausiai sukels daugybę teisinių ir praktinių problemų. Populiarėjant kosmoso turizmui ir daugėjant nusikalstamų veikų, atitinkama federalinių baudžiamųjų teismų praktika greičiausiai išsiplės. Beje, NASA yra paskelbusi apie tarptautinės kosminės stoties pasitraukimą 2031 m., atsitrenkiant į Žemės paviršių, negyvenamą Ramiojo vandenyno zoną. Tarptautinę kosminę stotį pakeis komercinių įmonių prižiūrimos skraidančios kosminės stotys, tad kosmosas taps vieta, kur galės išaugti nusikalstamų veikų skaičius.

6. Baudžiamosios atsakomybės realizavimas kosmoso erdvėje

Iki šiol nustatyti baudžiamąją atsakomybę privatiems subjektams nebuvo poreikio. Žmonės nuo skrydžių į kosmosą pradžios buvo paruošti ir apmokyti kosminiams pilotuojantiems skrydžiams, turėjo atitikti psichologinius ir medicininius kriterijus. Sparčiai populiarėjant kosmoso turizmui, suteikiant galimybę nuvykti į kosmosą ne astronautams, o paprastiesiems asmenims, natūralu, kad nusikalstamų veikų skaičius staigiai išaugs, tad svarbu išsiaiškinti, koks asmuo galėtų būti kosminiu turistu ir baudžiamosios atsakomybės subjektu.

Baudžiamoji atsakomybė – tai asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareiga patirti už tą veiką numatytą bausmę ir kitas baudžiamojo poveikio priemones. Tai yra

griežčiausia atsakomybė, nes taikomos griežčiausios valstybės prievartos priemonės, remiantis tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos įtvirtintais principais, tiek baudžiamuoju įstatymu. Teisinis baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra numatytas Baudžiamojo kodekso 2 str.:

6. „Asmuo atsako pagal šį kodeksą tik tuo atveju, jeigu jo padaryta veika buvo uždrausta baudžiamojo įstatymo, galiojusio nusikalstamos veikos padarymo metu“;
7. „Įstatymo nežinojimas nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžia“;
8. „Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio“;
9. „Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį“;
10. „Bausmės, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonės bei priverčiamosios medicinos priemonės skiriamos tik pagal įstatymą“;
11. „Niekas negali būti baudžiamas už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą.“

Probleminis klausimas yra, iš kokio asmens galima reikalauti įstatymo atitinkančio elgesio veikos padarymo metu. Baudžiamoji atsakomybė yra galima tik privatiems subjektams: fiziniam ir juridiniam asmeniui, tad nusikalstamos veikos subjektu galima pripažinti tik tokių fizinių asmenų, kuris yra pakaltinamas ir sulaukęs baudžiamojo įstatymo nustatyto amžiaus³⁸. Pakaltinamas asmuo yra tuomet, kai jis gali veikti laisvai, pasirinkti tikslą ir tikslui pasiekti tinkamiausią elgesį, suvokia savo veiksmus ir geba juos valdyti³⁹. Ribotai pakaltinamas asmuo yra laikomas tuomet, kai fizinis asmuo iš dalies negali suprasti savo veiksmų pobūdžio ar iš dalies jų valdyti dėl psichikos sutrikimo, kuris nebuvo pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu⁴⁰. Tokiam asmeniui baudžiamoji atsakomybė kyla, tačiau gali būti skiriama švelnesnė bausmė ar net atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo padaro baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų, nesunkų ar apysunkį nusikaltimą. Nustatytos amžiaus ribos fiziniam asmeniui yra dvi: bendroji 16 m. amžiaus riba ir specialioji 14 m. amžiaus riba, bet kartais nusikalstamos veikos sudėtis gali būti sukonstruota taip, kad nusikalstamą veiką lemia pilnametystė ar daugiau nei 18 m.⁴¹ Ateityje kosmoso turizmo bendrovėms siekiant suteikti priegai prie kosmoso plačiam asmenų ratui, iškyla klausimas, ar kosminio turistui turi būti taikomi tokie patys kaip BK nurodytam subjektui ar aukštesni reikalavimai.

³⁸ ŠVEDAS, G., et. al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019. 224-225 psl.

³⁹ Ibid, 227 psl.

⁴⁰ Ibid, 231 psl.

⁴¹ Ibid, 224-225 psl.

Pažymėtina, jog astronautams visuomet buvo taikomi itin aukšti reikalavimai. Asmenys, atsakingi už misijų planavimą ir įgyvendinimą, rėmėsi taisykle, kad asmuo, keliaujantis į kosmosą, turėjo atitikti tam tikrus kriterijus, paklusti vidinei įgulos ir misijos drausmei⁴². Pirmieji astronautai buvo kariškiai, turintys inžinerijos išsilavinimą bei patirties skraidant reaktyviniais orlaiviais. Einant laikui, reikalavimai astronautams keitėsi kartu su NASA tikslais ir misijomis⁴³. NASA teigimu, kiekvienas puikios fizinės būklės suaugęs vyras ar moteris, atitinkantis pagrindines kvalifikacijas, gali būti atrinktas dalyvauti specialioje programoje. Į dviejų metų programą įeina kariniai išgyvenimo vandenyje mokymai, plaukimo testai, tiriami aukšto ir žemo atmosferos slėgio, mikrogravitacijos poveikiai žmogui. Siekiant užtikrinti astronautų saugumą skrydžio metu, jie taip pat mokosi prisitaikyti prie oro slėgio pokyčių ir didelio karščio bei stebėti savo fizines ir psichologines reakcijas į šiuos pokyčius. Amžiaus apribojimo nėra, tačiau visi kandidatai turi išlaikyti ilgalaikio skrydžio į kosmosą fizinį testą, yra atsižvelgiama į kraujospūdį, kuris negali viršyti nustatytos ribos, kandidato ūgis turi būti nuo 157 cm iki 190 cm⁴⁴. Taip pat astronautai negali turėti priklausomybių nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų, negali sirgti ligomis, nes svarbu, kad jie sugebėtų greitai reaguoti ir spręsti iškilusias problemas. Svarbu paminėti, jog yra priimtas Kosminės stoties įgulos elgesio kodeksas, kuris taikomas visiems Tarptautinės kosminės stoties įgulos nariams nuo momento, kai astronautai yra paskiriami į įgulą. Kodekse yra nustatytos drausminės taisyklės, suteikiami įgaliojimai, nurodomos saugumo ir įgulos gelbėjimo procedūros⁴⁵. Pavyzdžiui, yra įtvirtinta, kad įgulos narių elgesys turi būti toks, kad būtų palaikomi darnūs įgulos narių santykiai ir užtikrinamas tarpusavio pasitikėjimas ir pagarba. Taip pat įgulos nariai privalo susilaikyti nuo bet kokios naudojimosi įgulos nario pareigomis, siekiant asmeninės naudos, įskaitant finansinę naudą sau arba kitiems asmenims. Įgulos nariai turi teisę turėti vėliavas, skiriamuosius ženklus ar panašius smulkius nedidelės vertės daiktus, laikydamiesi tam tikrų sąlygų. Kodekse taip pat numatytos įgulos vado pareigos, pavyzdžiui, jis yra atsakingas už atskirų įgulos narių integravimą į vieną komandą, taip pat turi užtikrinti, kad įgulos nariai būtų tinkamai pasiruošę misijai. Beje, vadas yra atsakingas už tvarkos palaikymą, įgulos saugą, sveikatą ir gerovę. Svarbu tai, kad kodekse yra nustatyta, kad tas, kas sąmoningai pažeidžia ar bando pažeisti bet kurią nuostatą arba bet kokią įsakymą ar nurodymą, gali būti baudžiamas

⁴² NEWMAN, C. J. Exploring the problems of criminal justice in space. Prieiga per internetą: <<https://room.eu.com/article/exploring-the-problems-of-criminal-justice-in-space>>.

⁴³ DEISS, H. Reikalavimai astronautams. Prieiga per internetą: <https://www.nasa.gov/audience/fors-tudents/postsecondary/features/F_Astronaut_Requirements.html>.

⁴⁴ Reikalavimai astronautams. Prieiga per internetą: <<https://firsthand.co/professions/astronauts/requirements>>.

⁴⁵ NEWMAN, C. J. Exploring the problems of criminal justice in space. Prieiga per internetą: <<https://room.eu.com/article/exploring-the-problems-of-criminal-justice-in-space>>.

pagal Jungtinių Amerikos Valstijų kodeksą ir gali būti nubaustas bauda arba laisvės atėmimu ne ilgiau kaip vieneriems metams⁴⁶.

Tokie patys reikalavimai turėtų būti taikomi ir kosmoso turistams, kol nėra atliktų tyrimų, kaip paprastas žmogus reaguoja į kosmoso erdvėje esančias sąlygas tam, kad būtų užtikrintas saugumas. Nors astronautams nėra taikomas amžiaus cenzas, kosmoso turistams jis visgi galėtų būti taikomas, nes keliaujama į dar ne taip gerai pažįstamą erdvę, todėl asmuo turi būti ypač sąmoningas ir atsakingas, jis turi suprasti savo veiksmus ir juos valdyti, kad būtų galima išvengti didelių nelaimių. „Virgin Galactic“ vyriausioji astronautų instruktorė bei komercinė astronautė Beth Moses teigia, kad kosmoso turistams drastiškų reikalavimų nėra, kadangi siekiama kosmoso erdvę atverti visiems, tačiau dėl Federalinės aviacijos administracijos taisyklių tie asmenys, kurie dar nėra sulaukę pilnametystės, turės palaukti, kol jiems sukaks 18 metų, kad jie galėtų skristi į kosmosą kaip kosmoso turistai⁴⁷. Tad sveikam, pilnametystės sulaukusiam žmogui, norint pasirošti skrydžiui į kosmosą, tikriausiai pakaktų kelių dienų mokymų, kad geriau suprastų, ką jie ketina išgyventi, bendro sveikatos patikrinimo, o asmenims, sergantiems sunkia medicinine ar psichikos liga, nebūs leidžiama keliauti į kosmosą. Kosminių skrydžių mokymų paslaugų tiekėjas iguloms ir keleiviams Glenn King teigia, kad nors dažnai astronautais parenkami nepaprasto fizinio pasirengimo ir psichinės sveikatos žmonės, tačiau pabrėžia, kad jis yra vedęs mokymus žmonėms su protezais, širdies stimulatoriais, taip pat kurie sirgo diabetu, ir yra tikras, kad tinkamai treniruojant ir stebint žmones, įmanoma užtikrinti sąlygas, jog paprasti žmonės būtų saugūs kosmoso erdvėje. Glenn King tikisi, kad medicininės stebėjimo priemonės leis skrydžių į kosmosą bendrovėms išplėsti klientų ratą, nepaisant medicininių priešasčių⁴⁸.

Taigi, baudžiamosios atsakomybės subjektu kosmoso turistas gali būti, jam turėtų būti taikomi tie patys BK nurodyti pakaltinamumo reikalavimai, tačiau amžiaus riba, kuomet būtų galima asmeniui pritaikyti baudžiamąją atsakomybę, galėtų būti 18 metų. Tokia riba turėtų būti pasirinkta dėl to, jog jaunesni asmenys veikiausiai neturėtų galimybės būti kosmoso turistais dėl asmenų sąmoningumo ir jų pačių sąmoningumo, o nusikaltimu gali būti tik sąmoninga ir valinė veika. Asmuo turi gebėti suvokti savo veiksmus, jų padarinius ir būti pajėgus savo veiksmus valdyti. Žmogaus sąmonėjimas yra ilgas ir sudėtingas procesas, kurio metu individas, palaipsniui pažindamas paprastus faktus ir reiškinius, ima suvokti ir vertinti pasaulį.

⁴⁶ LEGAL INFORMATION INSTITUTE. Code of Conduct for the International Space Station Crew. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/cfr/text/14/1214.403>>.

⁴⁷ LEPERI, K. How to Be a Space Tourist. Prieiga per internetą: <<https://www.smithsonianmag.com/air-space-magazine/how-to-ber-a-space-tourist-180972609/>>.

⁴⁸ KRAMER, A. So you want to be a space tourist. Prieiga per internetą: <<https://www.protocol.com/nastar-space-tourism>>

Tik kai žmogus sugeba įvertinti savo veikimo arba neveikimo pavojingumą, galima reikalauti, kad jis atsakytų už savo elgesį. Nusikalstamų veikų, padarytų kosmoso erdvėje, pavojingumas būtų didesnis, nes padarius bent vieną klaidą būtų sukeliama sunkios pasekmės, tad asmens sąmoningumas turi būti didesnis nei nepilnamečio asmens.

Išvados

1. Iki šiol nėra aiški tikroji kosmoso delimitacijos riba. Daugelis valstybių pripažįsta, jog kosmosas prasideda ties Von Karman linija, kuri yra 100 km virš vidutinio jūros lygio, tačiau pagal naujausius apskaičiavimus, tikėtina, jog kosmoso erdvė prasideda 80 km virš vidutinio jūros lygio aukštyje.
2. Santykius kosmoso erdvėje pagrįdė reguliuoja penkios tarptautinės kosmoso teisės sutartys bei trys rezoliucijos. Minėti aktai nustato pagrindines bendrąsias kosmoso naudojimosi taisykles ir yra tarptautinės kosmoso teisės pagrindas.
3. Kosmoso turizmas sparčiai plečiasi. Dėl didelio susidomėjimo kosminiu turizmu, įmonės kuria ir išbando erdvėlaivius, skirtus skraidinti turistus į kosmosą. Tokios įmonės, kaip „SpaceX“ ir „Virgin Galactic“, pirmąją kosminio turizmo pramonėje ir turi planų artimiausioje ateityje pristatyti įvairias komercines kosmines keliones.
4. Jei nusikalstama veika būtų padaryta privataus asmens, kosmoso turisto, baudžiamoji jurisdikcija turėtų būti nustatyta remiantis Kosminės erdvės sutarties VIII straipsniu. T.y. būtų taikoma tos valstybės jurisdikcija, kuri užregistravo kosmoso objektą ar personalą.
5. Nusikalstama veika padaryta kosmoso erdvėje skiriasi nuo padarytos nusikalstamos veikos Žemėje dėl skirtingos atmosferos. Daugelio nusikalstamų veikų pavojingumas būtų kur kas didesnis. Kol kas kosmoso erdvėje buvo padaryta tik viena nusikalstama veika, tačiau ateityje tokių nusikalstamų veikų skaičius turėtų išaugti plečiantis kosminiam turizmui.
6. Baudžiamoji atsakomybė kosminiam turistui pagal dabartinę Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą galima, jei atitinka teisinį baudžiamosios atsakomybės pagrindą. Kosminiam turistui turėtų būti taikomi panašūs kriterijai kaip ir paprastam žmogui – pakaltinamumo kriterijus turėtų išlikti toks pat, tačiau turėtų skirtis amžiaus riba, nuo kada galima baudžiamoji atsakomybė.

Literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 - 1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Užsienio valstybių teisės aktai

1. Kanados Baudžiamasis kodeksas. Prieiga per internetą: <<https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/C-46.pdf>>.
2. Kosminės stoties įgulos elgesio kodeksas. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/cfr/text/14/1214.403>>.

Tarptautinės teisės aktai

1. 1972 m. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926.
2. 1975 m. Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-927.
3. 1967 m. Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924.
4. 1968 m. Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo. Valstybės žinios, 2013 m. Nr. 19-925.
5. 1979 m. Susitarimas dėl šalių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose nustatymo.
6. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento, kuriuo nustatomas 2023–2027 m. Sąjungos saugaus junglumo programa. Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022AE1215&from=EN>>.

Jungtinių Tautų rezoliucijos

1. 1963 m. Rezoliucija 1962 (XVIII). Teisinių principų, reguliuojančių šalių veiklą kosmoso erdvėje ir kosmoso tyrinėjimą, deklaracija.
2. 1963 m. Rezoliucija 1884 (XVIII). Bendro ir visiško nusiginklavimo klausimas.
3. 1947 m. Rezoliucija 110 (II). Priemonės, kurių reikia imtis prieš propagandą ir naujo karo kurstytojus.

Specialioji literatūra

1. IVOŠKA, G., et al. Baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. NEVERA, A., Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. Prieiga per internetą: <Microsoft Word - neveros_monografija_v.doc (mruni.eu)>.
3. ŠVEDAS, G., et al. Lietuvos baudžiamoji teisė bendroji dalis 1 knyga. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2019.
4. ŠVEDAS, G., et al. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies vientisumo ir naujovių (su derinimo iššūkiais). Monografija. 2017 m., Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla. Prieiga per internetą: <<http://www.tf.vu.lt/publikacijos/baudziamojo-kodekso-bendrosios-dalies-vientisumo-ir-naujoviu-suderinimo-issukiai-2017/>>.

Kita literatūra

1. ARCHER, M. In space no-one can hear you scream... or can they? Prieiga per internetą: <<https://www.entandaudiologynews.com/features/audiology-features/post/in-space-no-one-can-hear-you-scream-or-can-they>>.
2. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <<https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/kosmoso%20turistas?i=b90be044-69aa-4e7d-bcf9-2f3d3a860686>>.
3. BETZ E. The Kármán Line: Where does space begin? Prieiga per internetą: <<https://astronomy.com/news/2021/03/the-krmn-line-where-does-space-begin>>.
4. BLOUNT, P.J. Jurisdiction in Outer Space: Challenges of Private Individuals in Space. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/228227432_Jurisdiction_in_Outer_Space_Challenges_of_Private_Individuals_in_Space>.
5. BROWNE, E. Here's How You Would Die on Each Planet of the Solar System. Prieiga per internetą: <<https://www.newsweek.com/how-would-you-die-planet-solar-system-mars-1754496>>.
6. DEISS, H. Reikalavimai astronautams. Prieiga per internetą: <https://www.nasa.gov/audience/forstudents/postsecondary/features/F_Astronaut_Requirements.html>.
7. GOHD, C. Who Investigates a Crime in Space? Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/who-investigates-space-crime.html>>.
8. GOHD, C. The space industry has a big, ugly sexual harassment problem. Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/space-industry-sexual-harassment-problem>>.
9. GREENBAUM, D. Who is going to stop space terrorists? Prieiga per internetą: <<https://www.calcalistech.com/ctech/articles/0,7340,L-3926737,00.html>>.
10. GRIFFITH C. Bleeding in space is even scarier than we thought. Prieiga per internetą: <<https://www.grunge.com/882642/bleeding-in-space-is-even-scarier-than-we-thought/>>.
11. Jungtinių Tautų internetinis puslapis. Prieiga per internetą: <<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html>>.
12. Jungtinių Tautų internetinis puslapis. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIV-1&chapter=24&Temp=mtdsg3&clang=_en>.
13. Jungtinių Tautų internetinis puslapis. Prieiga per internetą: <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIV-2&chapter=24&clang=_en>.
14. KRAMER, A. So you want to be a space tourist. Prieiga per internetą: <<https://www.protocol.com/nastar-space-tourism>>.
15. LEGAL INFORMATION INSTITUTE. Code of Conduct for the International Space Station Crew. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/cfr/text/14/1214.403>>.
16. LELE, A. Space Terrorism: Is it a Possibility? Prieiga per internetą: <http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=981>.
17. LEPERI, K. How to Be a Space Tourist. Prieiga per internetą: <<https://www.smithsonian-mag.com/air-space-magazine/how-to-be-a-space-tourist-180972609/>>.
18. MAHONEY, E. Spacewalk Spacesuit Basics. Prieiga per internetą: <<https://www.nasa.gov/feature/spacewalk-spacesuit-basics>>.

19. MAY A., DOBRIJEVIC D. The Kármán Line: Where does space begin? Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/karman-line-where-does-space-begin>>.
20. MAROZAS T. Kosminės erdvės sutartis. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/straipsnis/kosmines-erdves-sutartis/>>.
21. NASA investigates first alleged space crime after astronaut accesses partner's bank account from ISS. Prieiga per internetą: <<https://www.abc.net.au/news/2019-08-25/nasa-investigating-potentially-first-alleged-space-crime/11445970>>.
22. NEWMAN, C. J. Exploring the problems of criminal justice in space. Prieiga per internetą: <<https://room.eu.com/article/exploring-the-problems-of-criminal-justice-in-space>>.
23. Patikslinta Žemės ir kosmoso riba. Prieiga per internetą: <<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/geografija/straipsnis-7139/straipsnis/Patikslinta-Zemes-ir-kosmoso-riba>>.
24. PEARLMAN, R. 'Space Tourism' Added to Oxford Dictionary. Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/22599-space-tourism-oxford-dictionary.html>>.
25. Reikalavimai astronautams. Prieiga per internetą: <<https://firsthand.co/professions/astronauts/requirements>>.
26. RESEARCHFDI. We have liftoff: space tourism and the space economy. Prieiga per internetą: <<https://researchfdi.com/resources/articles/space-tourism-and-the-space-economy/>>.
27. SMITH, M. What are spaceports? Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/what-are-spaceports>>.
28. SONIAK, M. In Space, can anyone hear you scream? Prieiga per internetą: <<https://www.mentalfloss.com/article/24107/space-can-anyone-hear-you-scream>>.
29. STARR M. A Harvard Astrophysicist Says Outer Space Is Actually Closer Than We Think. Prieiga per internetą: <<https://www.sciencealert.com/karman-line-space-boundary-closer-to-earth-80-kilometres-jonathan-c-mcdowell>>.
30. Tarptautinių žodžių žodynas. Prieiga per internetą: <<https://www.zodziai.lt/reiksme&word=Skafandras&wid=18184>>.
31. THE EDITORS OF ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. Newton's law of motion. Prieiga per internetą: <<https://www.britannica.com/science/Newtons-laws-of-motion>>.
32. THE MOON: Returning humans to lunar missions. Prieiga per internetą: <<https://www.space.com/human-spaceflight/moon/>>.
33. WALDEK, S. The Past, Present and Future of Space Tourism. Prieiga per internetą: <<https://www.afar.com/magazine/space-tourism-the-past-present-and-future>>.
34. What Happens to the Human Body in Space? Prieiga per internetą: <<https://humans-in-space.jaxa.jp/en/life/health-in-space/body-impact/>>.
35. WHITE, R. Plugging the Leaks in Outer Space Criminal Jurisdiction: Advocation for the Creation of a Universal Outer Space Criminal Statute. Prieiga per internetą: <<https://scholarlycommons.law.emory.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1258&context=eilr>>.
36. WILLIAMS, M. Lunar Law: Canada can now prosecute crimes committed on the moon. Prieiga per internetą: <<https://www.inverse.com/science/canada-moon-law>>.

PRIVATAUS SUBJEKTO BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ KOSMOSO ERDVĖJE

Santrauka

Šiame straipsnyje yra analizuojama, ar privatus subjektas gali būti nusikalstamos veikos kosminėje erdvėje subjektas. Kadangi iki šiol šis klausimas nėra plačiai aptartas nei Lietuvos Respublikos, nei užsienio šalių teisės aktuose, todėl kyla būtinybė užtikrinti, kad teisėje neatsirastų spragų, kurios galėtų lemti tai, jog baudžiamoji teisė neatliktų apsauginės funkcijos, t.y. nebūtų apsaugoti individo, visuomenės ir valstybės interesai.

Straipsnyje pateikiamas vertinimas, kur yra riba, kuomet kosmoso teisė pradeda galioti bei analizuojamas kosmoso erdvės teisinis reguliavimas. Atskleidžiamos ateityje kilsiančios problemos dėl kosminio turizmo bei įvertinama nusikalstamos veikos padarymo kosmoso erdvėje problematika.

Šiame darbe atlikta analizė rodo, kad baudžiamosios jurisdikcijos ir baudžiamosios atsakomybės privačiam subjektui klausimai yra gana problematiški, nes daugelio svarbių tarptautinių sutarčių nuostatos yra neaiškios ir skirtingai vertinamos. Vis dėlto minėti probleminiai klausimai gali būti išspręsti remiantis sistemišku teisės šaltinių taikymu.

CRIMINAL LIABILITY FOR A PRIVATE PARTY IN OUTER SPACE

Summary

This article analyses whether a private party can be a subject of a criminal deed, since till now this issue has not been exhaustively consolidated either in the legal acts of the Republic of Lithuania nor foreign countries, therefore a necessity arises to ensure that there are no gaps in law that could determine the fact that criminal law would not fulfil a protective function, in other words, the interests of the individual, the society and the state would not be secured.

The article evaluates where the limit is, when space law comes into force and analyzes the legal regulation of outer space. Future problems related to space tourism are revealed and the problem of committing a criminal offence in outer space is assessed.

The analysis carried out in this work shows that the issues of criminal jurisdiction and criminal liability for a private party is quite problematic, as the provisions of many significant international agreements are unclear and differently evaluated. However, the aforementioned problematic issues can be resolved based on the systematic application of legal sources.